

Україна

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА
НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ
ДЕРЖАВНІСТЬ

ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКА
НАРОДНА РЕСПУБЛІКА
ІСТОРІЯ І ТРАДИЦІЇ

2000

6

ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА
ІМ. І.КРИП'ЯКЕВИЧА НАН УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І.КРИП'ЯКЕВИЧА

Україна:

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА,
НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ,
ДЕРЖАВНІСТЬ

ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКА
НАРОДНА РЕСПУБЛІКА:
ІСТОРІЯ І ТРАДИЦІЇ

2000

6

ЛЬВІВ 2000

ББК ТЗ (4 УКР) 614 я 43
УДК 94 (477) "1918/1923" (082)

Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Вип. 6: Західно-Українська Народна Республіка: історія і традиції. – Львів, 2000. – 374 с.

До збірника увійшли матеріали міжнародної наукової конференції "Західно-Українська Народна Республіка: до 80-річчя утворення", що відбулась у Львові та Івано-Франківську 28–31 жовтня 1998 р. Опубліковано за сприяння Фонду Катедр Українознавства.

ISBN 966-02-2208-4

Редакційна колегія:

Ярослав Ісаєвич (голова), Микола Литвин, Леонід Мацкевий,
Іван Патер, Юрій Сливка (відповідальний редактор тому),
Феодосій Стеблій

Упорядник: Олена Аркуша

Технічні редактори:

Людмила Батрак, Ірина Орлевич
Художньо-технічний редактор: Оксана Рак

Ukraine: Cultural Heritage, National Consciousness, and Statehood. Volume 6. Western Ukrainian National Republic: History and Traditions. Lviv, 2000. – 374 p.

Published by the Institute of Ukrainian Studies, National Academy of Sciences of Ukraine.

The publication was supported by the Ukrainian Studies Fund, Inc., an educational non-for profit USA charity advancing Ukrainian studies.

ISBN 966-02-2208-4

© Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000

СЕМЕН ВІТИК

Семен Вітик (1876–1937) народився на Дрогобиччині в родині робітника-залізничника, середню освіту здобув у Перемишльській гімназії. У 1892 р. познайомився з І. Франком і якийсь час навіть жив у нього на квартирі у Львові¹. Тоді ж став секретарем Русько-української радикальної партії (РУРП), належав до її “молодого” крила, яке поєднувало марксистські переконання з ідеєю політичної незалежності України, і з моменту заснування партії домагалася включення самостійницьких постулатів до партійної програми. Прикметно, що серед “молодих” радикалів-марксістів С. Вітик був єдиним вихідцем із робітничого середовища². Водночас він активно діяв у робітничому русі, співпрацював із соціал-демократією.

Після розколу РУРП у 1899 р. С. Вітик разом із більшістю “молодих” радикалів став одним із засновників Української соціал-демократичної партії (УСДП) Галичини і Буковини як складової частини австрійської соціал-демократії, поряд з М. Ганкевичем і Ю. Бачинським входив до тимчасового правління партії (фактично – оргкомітету по її створенню), взяв участь в установчій конференції УСДП 17 вересня 1899 р., де виступив із доповіддю про організацію³.

С. Вітик завжди вирізнявся непересічними ораторськими й організаторськими здібностями, користувався помітною популярністю в масах. Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. він був творцем робітничих профспілок, організатором масових зборів, віч, демонстрацій, одним із керівників страйку галицьких селян (1902 р.) та робітників Дрогобицько-Бориславського нафтового басейну (1904 р.). Серед співпартійців вважався найавторитетнішим у питаннях організаційної роботи. На І з’їзді УСДП у Львові (1903 р.) вніс проект партійного Оргстатуту, ухвалений з’їздом⁴. Він також був автором багатьох популярних агітаційно-пропагандистських брошур, що видавалися масовими накладками в десятках тисяч примірників (“Як треба страйкувати?” (1902), “Що далі робити?” (1902), “Під теперішню пору” (1906), “Проч з відокремленням Галичини!” (1906) та ін.).

В умовах розгортання в Австро-Угорщині боротьби за реформу виборчої системи в січні 1906 р. С. Вітик виступив на ІІ з’їзді УСДП з доповіддю на цю тему, в якій закликав активізувати боротьбу у винятково легальних формах і “не допустити до розрухів”⁵. У червні того ж року вийшла брошура С. Вітика “Як поступати в часі страйку?” (20 тис. прим.), докладний практичний посібник з проведення масового страйку в рамках діючого законодавства. Назагал на політичному світогляді С. Вітика, як і інших тогочасних лідерів УСДП, позначився вплив австромарксизму як поміркованої, центристської течії європейського соціал-демократичного руху.

Загострення українсько-польських відносин у Галичині на початку ХХ ст. зумовило появу й поступове посилення в УСДП “молодого” (“автономістського”) напрямку, який прагнув звільнити партію з-під впливу польської соціал-демократії та активно протидіяти полонізації українського робітництва. За таких умов С. Вітик, виступаючи з доповіддю на ІІІ з’їзді УСДП у березні 1909 р. у Львові, закликав засновувати українські профспілки і фахові робітничі видання українською мовою, підкреслив необхідність, зберігаючи братерські стосунки з польськими соціал-демократами, “будувати свою власну хату”⁶. Після цього з’їзду С. Вітик з ініціативи “молодих” протягом деякого часу очолював місцевий комітет УСДП у Львові. Проте він надалі активно співпрацював із польською соціал-демократичною партією (ППСД) Галичини

і Сілезії, за що в 1910–1911 рр. був гостро розкритикований “молодими” українськими соціал-демократами (Ю. Бачинським, В. Левицьким, М. Ганкевичем та ін.), звинувачений у політичному гермафродитизмі, кар’єризмі й волюнтаризмі⁷. Після розколу УСДП (1911 р.) С. Вітик разом з М. Ганкевичем і Т. Меленем у 1911–1914 рр. очолював інтернаціоналістську фракцію партії, що залишалася в тісному зв’язку з ППСД.

С. Вітик користувався авторитетом у міжнародному соціалістичному русі. Зокрема, він був активним учасником і виступав на загальнопартійних з’їздах австрійської соціал-демократії у Відні в 1901, 1903 і 1905 рр., представляв УСДП у складі австрійської делегації на Штутгартському (1907 р.) і Базельському (1912 р.) конгресах II Інтернаціоналу⁸. Понад десять років С. Вітик був послом австрійського парламенту, куди обирався двічі – у 1907 і 1911 рр. У парламенті він з ідеологічних і соціально-класових міркувань працював у складі не українського, а багатонаціонального соціал-демократичного клубу, поруч з іншими лідерами австрійської соціал-демократії входив до його керівного відділу⁹.

Напередодні Листопадової 1918 р. національно-демократичної революції на західноукраїнських землях С. Вітик одним із перших українських депутатів проголосив у парламенті ідеї політичної незалежності й соборності України. Так, 11 жовтня 1918 р. він заявив, що Австро-Угорська імперія “не може далі існувати... Австрія мусить дати народам свободу для утворення самостійних держав”, підкреслив, що “вільна і незалежна Україна належить нам, як вільному народові”¹⁰. 22 жовтня у виступі на засіданні парламенту він вимагав з’єднання всіх українців у єдиній українській республіці, при цьому чітко наголосив, що український народ не зазіхає на чужі території, але й не віддасть нікому жодного клептика власної землі¹¹.

З проголошенням Західно-Української Народної Республіки С. Вітик активно включився в національно-державне будівництво, увійшов як посол австрійського парламенту до складу Української Національної Ради (УНРади). Саме він зачитував історичне рішення УНРади, яка на першій сесії у Станіславові 3 січня 1919 р. одностайно прийняла ухвалу про об’єднання ЗУНР з Українською Народною Республікою (УНР). На Трудовому Конгресі в Києві, який ратифікував злуку ЗУНР і УНР від 22 січня 1919 р., С. Вітика обрано головою, хоч серед делегатів були М. Грушевський, В. Винниченко, С. Петлюра та інші провідні політичні діячі УНР. Виступаючи на останньому засіданні конгресу 29 січня 1919 р., він від імені делегатів висловив переконання: “Ми збудуємо єдину Україну... Українська держава буде жити, повинна жити, і вона вже живе!”¹².

С. Вітик займав високі посади в системі державної влади ЗУНР. Так, 4 січня 1919 р. він став членом Відділу УНРади, а також одним із чотирьох заступників Президента ЗУНР Є. Петрушевича. На початку листопада 1918 р. С. Вітик був обраний президентом Дрогобицької повітової національної ради, а згодом очолив державний нафтовий комісаріат¹³. Л. Цегельський, відомий націонал-демократ, член уряду ЗУНР, був змушений визнати, що С. Вітик, маючи опору серед робітників “з нафтового району, захопив владу над нафтою у свої руки”, внаслідок чого українські соціал-демократи “тримали нафтовий район у своїй силі”, тут “все було по-їхньому”¹⁴. Авторитет у робітничому середовищі допоміг С. Вітику забезпечити стабільність і правопорядок у Дрогобицько-Бориславському нафтовому районі, який мав для ЗУНР життєво важливе значення. Сучасник, учитель гімназії В. Бірчак згадував, що Семен Вітик “все був у зв’язку з робітниками, і тому ми мали зі сторони робітників у Бориславі спокій”¹⁵. Щоправда, політичні опоненти деколи звинувачували С. Вітика у “бонапартизмі”, зловживанні владою, зокрема при продажу нафти, але він це завжди заперечував. С. Вітик обстоював мирні, парламентські способи політичної

боротьби і засудив збройний виступ проти уряду. На його думку, уряд мав “не допустити до большевицької анархії на Україні”¹⁶. У зв’язку з повстанням 14–15 квітня 1919 р. у Дрогобичі, яке було організоване комуністами, орган повітової управи УНРади газета “Дрогобицький листок” писала, що “несовісні, а по части нерозважні одиниці... на задах армії піднесли зрадницький меч на власного брата...”¹⁷.

Після Акту злуки в січні 1919 р. С. Вітик перейшов в опозицію до парламенту й уряду Західної Облaсті УНР (ЗОУНР), які мали діяти до скликання Всеукраїнських Установчих Зборів. Будучи членом галицької делегації, скерованої до Києва для юридичного оформлення об’єднання з Наддніпрянщиною, він закликав створити єдиний в Україні соціалістичний уряд. С. Вітик підтримував діяльність соціалістичних урядів Директорії на чолі з В. Чехівським, Б. Мартосом, І. Мазепою, тоді як УНРаду й Державний Секретаріат, в яких переважали націонал-демократи, вважав за “реакційні, буржуазні”¹⁸. Зрозуміло, що він обстоював ліквідацію автономних чинників ЗОУНР.

С. Вітик підтримував зв’язки з лідерами ідейно близької до УСДП Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП) в Наддніпрянській Україні. Він увійшов до числа трьох делегатів від галицької УСДП на VI партійний конгрес УСДРП, який відбувся 10–12 січня 1919 р. в Києві. На конгресі, що прийняв ухвалу про “об’єднання обох соціал-демократичних робітничих партій у формі повного злиття”, С. Вітика разом з О. Безпалком обрано до складу об’єданого Центрального комітету партії¹⁹. Головою Трудового Конгресу С. Вітик став, безперечно, завдяки підтримці наддніпрянських соціал-демократів, що було, за влучним висловом Л. Цегельського, “маніфестацією єдності українських соціалістів”²⁰.

Після захоплення Східної Галичини Польщею в липні 1919 р. С. Вітик опинився в тимчасовій столиці УНР Кам’янці-Подільському, куди переїхали політичні проводи обох частин Української держави. Він домагався беззастережного об’єднання українських урядів і армій, але водночас виступав проти диктатури Є. Петрушевича, прихильно ставився до політичного курсу Директорії. 4 липня 1919 р. С. Вітик очолив Міністерство у справах ЗОУНР або Міністерство галицьких справ при уряді УНР, створене Директорією на противагу уряду ЗОУНР. У газеті Міністерства “Галицький голос” відзначалося, що постать С. Петлюри “є синонімом вільної демократичної України...”²¹ Виступаючи на Державній нараді 25 жовтня 1919 р., С. Вітик сказав, що Є. Петрушевич “чесна людина і бажає добра для Галичини, але як диктатор... не вдався..., замість диктатури треба додати представника від галицького народу в склад високої Директорії. Обидві армії також мусять злитись в єдину Українську Республіканську Армію”²².

Наприкінці 1919 р., коли українська армія припинила регулярні воєнні операції й остання столиця УНР була окупована, внаслідок чого дійшло до остаточного розмежування між урядами УНР і ЗУНР, С. Вітик емігрував до Відня. Він визнавав безперспективність політичної діяльності в еміграції як Є. Петрушевича, так і С. Петлюри, який, задля порятунку УНР та організації спільного походу проти більшовиків, визнав права Польщі на Західну Україну²³.

Тим часом наявність української державності (хоча й ілюзорної) в особі радянської України, особливо українізація, яка привабливо контрастувала з антиукраїнською політикою II Речі Посполитої, викликала в С. Вітика радянофільські ілюзії. З 1923 р. він почав видавати у Відні суспільно-політичний журнал “Нова громада”, який зайняв прокомуністичну позицію. Вже у першому його номері С. Вітик заявив: “Місце українського громадянина, що не хоче встромити ніж у серце українській нації, мусить бути... по стороні Української Радянської Республіки”, а

також вбачав “здійснення... ідеалів і вікових стремлінь українського народу у створенні Радянської України”. Поразку національно-визвольних змагань в часи ЗУНР і УНР він пояснював тим, що українські політики “не зрозуміли й не оцінили зв’язку української революції з цілою Великою Революцією на Сході”. Щоправда, С. Вітик висвітлював водночас “негативні явища в житті Радянської України”, маючи на меті “допомогти будувати й закріпити робітничо-селянську владу України...”²⁴ Однак часопис чітко визнавав, що “Придніпрянська Україна здобула фактичну національну незалежність і волю тільки після перемоги жовтневої революції”²⁵.

Під впливом політики українізації С. Вітик остаточно схилився до думки, що лише більшовицька система дає змогу працювати для України. Він, як і М. Грушевський, В. Винниченко, М. Лозинський та ряд інших відомих українських провідників, переїхав в кінці 1925 р. на радянську Україну, оселився в Харкові. У листі до свого колишнього партійного товариша М. Ганкевича (січень 1926 р.), С. Вітик переконував, що на радянській Україні “справжня українізація... Що є багато браків і хиб, це дійсно, але тенденція, весь напрям є удержати й скріпити селянсько-робітничу владу України”. Крім того, він вважав, що радянська влада “закріпила землю за селянами”, надала масам широкі політичні права і “селяни її підтримують”. С. Вітик не міг навіть “уявити собі інакшу Українську державу”²⁶.

З кінця 1920-х років С. Вітик, вступивши до лав Комуністичної партії (більшовиків) України, активно співпрацював у партійних виданнях “Більшовик України”, “Вісти ВУЦВК”, “Галицький комуніст”, “Західна Україна”, пропагуючи в них націонал-комуністичні погляди. У 1930-ті роки, що характеризувалися драматичними подіями в Україні, масовим погромом українства, С. Вітик потрапив під нагляд каральних органів і був у 1937 р. репресований²⁷.

¹ Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів, 1927. – Кн. 2. – С. 54-56.

² Грицак Я “Молоді” радикали в суспільно-політичному житті Галичини // Записки НТШ. – Львів, 1991. – Т. 222. – С. 76.

³ Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі: ЦДІА України у м. Львові). – Ф. 146. – Оп. 7. – Спр. 4759. – Арк. 1,2.

⁴ Österreichische Staatsarchiv, Wien, AVA, Ministerium des Innern, Karton 2109, Präs. 2083/1903; Воля. – 1903. – 1 квітня.

⁵ Жерноклеєв О. Українська соціал-демократична партія (1899–1918). – Івано-Франківськ, 1997. – С. 41.

⁶ Земля і воля. – 1909. – 28 березня.

⁷ Див.: Бачинський Ю. Взаємні відносини соціал-демократичних партій, української і польської, в Східній Галичині. – Львів, 1910. – С. 26–28.

⁸ Internationaler Sozialisten-Kongress zu Stuttgart. 18. bis 24. August 1907. – Berlin, 1907. – S. 130; Ausserordentlicher Internationaler Sozialisten-Kongress zu Basel am 24. und 25. November 1912. – Berlin, 1912. – S. 56.

⁹ Brügel L. Geschichte der österreichischen Sozialdemokratie. – Bd. 5. – Wien, 1925. – S. 48.

¹⁰ Цит. за: Карпенко О. Ю. Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях // Український історичний журнал. – 1993. – № 1. – С. 19.

¹¹ Stenographische protokolle. Haus der Abgeordneten. XXII. Session. – Bd. IV. – Wien, 1918. – S. 4660; Вперед. – 1918. – 27 листопада.

¹² Сесія Трудового Конгресу // Дрогобицький листок. – 1919. – 9 лютого.

¹³ Інформаційний куток // Там само. – 1918. – 12 листопада; Стахів М. Західна Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923 рр. – Скрантон, 1959. – Т. 3. – С. 69.

¹⁴ Цегельський Л. Від легенд до правди. Спомини про події в Україні зв’язані з Першим Листопадом 1918 р. – Нью-Йорк–Філадельфія, 1960. – С. 184.

- ¹⁵ Луців Л. Чи був більшовицький бунт у Дрогобичі? // Літопис Червоної Калини. – 1994. – № 4-6. – С. 39.
- ¹⁶ Розмова з президентом С. Вітиком про Трудовий Конгрес // Дрогобицький листок. – 1919. – 20 лютого.
- ¹⁷ З Дрогобиччини // Дрогобицький листок. – 1919. – 1 травня.
- ¹⁸ Цегельський Л. Від легенди до правди... – С. 260.
- ¹⁹ Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. 1917–1921. – Прага, 1942. – Т. I. – С. 77, 82.
- ²⁰ Див.: Райківський І. Галицька соціал-демократія в Українській революції 1917–1920 років // Галичина. – 1998. – № 1. – С. 44.
- ²¹ На пекучі теми // Галицький голос. – 1919. – 16 серпня.
- ²² Державна нарада // Робітнича газета. – 1919. – 31 жовтня.
- ²³ Вітик Семен // Енциклопедія українознавства. Словникова частина. – Львів, 1993. – Т. I. – С. 289.
- ²⁴ Вітик С. Україна і світові події // Нова громада. – 1923. – № 1. – С. 6, 13, 15.
- ²⁵ Харченко А. Українська визвольна проблема // Там само. – № 3-4. – С. 44.
- ²⁶ ЦДІА України у м. Львові. Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2258. – Арк. 21-22 зв.
- ²⁷ Вітик Семен // Борці за возз'єднання. Біографічний довідник. – Львів, 1989. – С. 53-54.

Олександр ЗАЙЦЕВ

ЕКЗИЛЬНИЙ УРЯД ЗУНР І УКРАЇНСЬКІ ПОЛІТИЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ГАЛИЧИНИ (1919–1923)

Відразу по переїзді до Відня на початку грудня 1919 р. уряд Євгена Петрушевича розгорнув діяльність по згуртуванню політичних сил у Галичині з метою організації опору польській владі. Виконання цього завдання ускладнювалося тим, що в перші місяці окупації діяльність політичних партій ЗОУНР була повністю парализована. Однак восени 1919 р. в умовах певного пом'якшення окупаційного режиму почали поступово відроджуватись осередки українських партій. У листопаді 1919 р. відбулася нарада львівських членів Української народно-трудової партії, на якій було ухвалено за будь-яку ціну відбудувати партійну організацію. Тимчасовий провід партії очолив Іван Кивелюк, секретаріат – Роман Перфецький¹. З 1 січня 1920 р. група діячів УНТП видавала у Львові газету "Громадська думка". Незабаром поновив засідання Народний комітет УНТП, спершу під головуванням Івана Кивелюка, а згодом – Володимира Бачинського. Лише наприкінці 1920 р. спромоглися відновити роботу центральні органи Української радикальної партії (УРП) під проводом Лева Бачинського та Івана Макуха. Що ж до Християнсько-суспільної партії (УХСП), то вона так і не змогла поширити діяльність за межі вузького кола осіб на чолі з Олександром Барвінським та Кирилом Студинським.

Після закінчення українсько-польської війни знову почали збиратися члени Української Національної Ради, які перебували в Галичині – представники всіх чотирьох